

*Вітюк Г. С.,
асистент кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ПРОФЕСІЙНА ЕТИКА СУДДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ АНТИКОРУПЦІЙНИМИ ЗАХОДАМИ

Анотація. У статті аналізується професійна етика судді як один із факторів запобігання корупційним проявам у сфері судочинства. Досліджуються основні нормативно-правові акти, що регламентують відповідальність суддів за корупційні дії. Доводиться схожість принципів і засад антикорупційної політики держави з етичними засадами суддівської етики.

Ключові слова: судова влада, етика судді, антикорупційне законодавство, відповідальність судді.

Постановка проблеми. Після Революції Гідності Україна визначила для себе єдино вірним цивілізаційним вибором побудову нашої держави за західним зразком країн-членів Євросоюзу, що нещодавно відобразилося і у внесенні відповідних змін до Конституції [7]. Реалізація цього вибору покладає на українців ряд зобов'язань, які є необхідними для інтеграції нашого народу до європейської сім'ї. Реформи останніх років загалом похвально сприймаються нашими новими партнерами, проте з року в рік лунають претензії щодо неефективної боротьби з корупцією. Дійшло до того, що Україну фактично змусили створити з нуля спеціалізований суд антикорупційно-кримінальної юрисдикції та сформувати під нього окрему систему досудового розслідування. Не обійшлося і без запровадження додаткових контролюючих спеціальних органів та навіть відведення певної ролі інститутам громадянського суспільства у вирішенні державних питань. Широкомасштабність вищеписаних заходів, важливість їх для всіх українців та відносна свіжість самих подій не дозволяють зробити висновок про те, що це не відобразилося на дескриптивному функціоналі професійної етики суддів.

Питання суддівської етики досліджувалися як у вітчизняній (І.Л. Самсін [9, с. 35–38], В.В. Городовенко [2, с. 164] та ін.), так і зарубіжній (Н.В. Радутна [8], Т.М. Нешатаєва [6, с. 258–313]) науковій юридичній літературі. Однак судова реформа поступово утверджує нові підходи до нормативної регламентації етичних стандартів суддівської професії. У новому Кодексі суддівської етики підкреслено, що судді добровільно беруть на себе більш істотні обмеження, пов'язані з дотриманням етичних норм як у поведінці під час здійснення правосуддя, так і в позасудовій поведінці.

Метою статті є дослідження взаємозв'язку етичних засад діяльності судді з заходами що направлені на протидію корупції.

Виклад основного матеріалу. З моральної точки зору корупція – це таке використання суб'єктом своїх владних повноважень, за якого інструменти для виконання обов'язку перед «ідеалом» суспільства ним використовуються для реалізації особистих «земних» інтересів. Діяльність людини з етичної точки зору зрештою зводиться до двох видів моральності: приватно-песимістичної та колективно-оптимістичної.

Оскільки еволюційно ще жоден із цих видів не витіснив інший, то можна зрозуміти, що прояви корупції властиві тією чи іншою мірою кожній державі, різниця полягає лише в їх співвідношенні і впливі на життєздатність суспільства.

У законодавстві ж, окрім класичних інститутів кримінально-галузових та адміністративних підходів, які стосуються корупції, з'явився новий – етичний. Головним його інститутом можна визначити критерій доброчесності, який застосовувався як одна з підстав оцінювання відповідності кандидата на посаду судді за участі Громадської ради доброчесності.

14 листопада у Вищій кваліфікаційній комісії України було обрано Громадську раду доброчесності. Запровадження відбору кандидатів на посаду судді, а також контролю за його діяльністю за допомогою морально-етичних критеріїв завжди потребував особливого інструментарію, встановлення та перевірки даних. Верифікація ознак морально-етичного порядку схожа на батарею психологічних тестів, які екзамнують не лише певну особу на її придатність до певної роботи, а й суспільство загалом, принаймні його активну частину щодо викривленості чи відповідності. Дійсно, йдеться про юридичну етику, доброчесність як професійну категорію, що мають вимірюватися і кваліфікуватися як принципи і правила поведінки судді <...>. У низці статей Закону України «Про судоустрій і статус суддів» доброчесність пов'язується з обов'язком подавати декларацію доброчесності судді та декларацію родинних зв'язків судді. Зокрема, суддя зобов'язаний щорічно до 1 лютого подавати шляхом заповнення на офіційному веб-сайті Вищої кваліфікаційної комісії суддів України декларацію доброчесності за формою, що визначається Комісією. У Законі зазначено, що за відсутності доказів іншого твердження судді декларації доброчесності вважаються достовірними. Лише в разі одержання інформації, що може свідчити про недостовірність (зокрема неповноту) тверджень судді в декларації доброчесності, Вища кваліфікаційна комісія суддів України проводить відповідну перевірку. Неподання, несвоєчасне подання декларації доброчесності суддею або декларування в ній завідомо недостовірних (у тому числі неповних) тверджень передбачають дисциплінарну відповідальність, установлену цим Законом [3].

Особливої уваги заслуговує таке поняття, як конфлікт інтересів як простір із підвищеним корупційним ризиком у діяльності судді. Закон України «Про запобігання корупції» визначає два види цього явища: потенційний конфлікт інтересів – наявність в особи приватного інтересу у сфері, в якій вона виконує свої службові чи представницькі повноваження, що може вплинути на об'єктивність чи неупередженість прийняття нею рішень або на вчинення чи невчинення дій під час виконання зазначених повноважень; реальний конфлікт інтересів – суперечність між приватним інтересом особи

та її службовими чи представницькими повноваженнями, що впливає на об'єктивність або неупередженість прийняття рішень, на вчинення чи невчинення дій під час виконання зазначених повноважень [1].

Повертаючись до категорій етики, розуміємо що особисті інтереси (а отже, і прагнення, і потреба, і зміст думок) професійного судді апіорі не повинні вступати в суперечність з інтересами посадовими. Звідси і походить спрямованість антикорупційного законодавства на усунення конфлікту інтересів. Приватний інтерес по суті розуміється як інтерес, що виходить із відносин близькості з кимось, оскільки саме наявність у підпорядкуванні вирішення питання, яке прямо чи опосередковано визначає положення близького родича, є класичним прикладом конфлікту інтересів.

Статтю 28 Закону України «Про запобігання корупції» передбачені шляхи запобігання та врегулювання конфлікту інтересів. Згідно із частиною 1 цієї статті особи, зазначені в пунктах 1, 2 частини першої статті 3 цього Закону, зобов'язані:

1) вживати заходів щодо недопущення виникнення реального, потенційного конфлікту інтересів;

2) повідомляти не пізніше наступного робочого дня з моменту, коли особа дізналася чи повинна була дізнатися про наявність у неї реального чи потенційного конфлікту інтересів, безпосереднього керівника, а у випадку перебування особи на посаді, яка не передбачає наявності в неї безпосереднього керівника, або в колегіальному органі – Національне агентство чи інший визначений законом орган або колегіальний орган, під час виконання повноважень у якому виник конфлікт інтересів, відповідно;

3) не вчиняти дій та не приймати рішень в умовах реального конфлікту інтересів;

4) вжити заходів щодо врегулювання реального чи потенційного конфлікту інтересів.

Відповідно до особливостей врегулювання конфлікту інтересів, що визначені статтю 35 Закону України «Про запобігання корупції» правила врегулювання конфлікту інтересів в діяльності суддів Конституційного Суду України та суддів судів загальної юрисдикції визначаються законами, які регулюють статус відповідних осіб та засади організації відповідних органів.

Таким законом для суддів є Закон України «Про судоустрій і статус суддів».

Згідно зі статтю 131 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» контроль за додержанням вимог законодавства щодо врегулювання конфлікту інтересів у діяльності суддів судів загальної юрисдикції, голови та членів Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, Голови Державної судової адміністрації України та його заступників; приймає рішення про врегулювання реального чи потенційного конфлікту інтересів у діяльності зазначених осіб (у разі, якщо такий конфлікт не може бути врегульований у порядку, визначеному процесуальним законом) – усе це здійснює Рада суддів України.

Певні норми, спрямовані на запобігання корупційних правопорушень, були викладені й у Законі України «Про судоустрій і статус суддів» у редакції Закону «Про забезпечення права на справедливий суд». Так, у статті 55 Закону серед обов'язків судді передбачені, зокрема, такі: виконувати вимо-

ги та дотримуватися обмежень, установлених законодавством у сфері запобігання корупції (пункт 5 частини 5); звертатися з повідомленням про втручання в його діяльність як судді щодо здійснення правосуддя до органів суддівського самоврядування та правоохоронних органів упродовж п'яти днів після того, як йому стало відомо про таке втручання (пункт 8 частини 5). У частині 2 статті 56 Закону передбачається, що «з метою встановлення відповідності рівня життя судді наявному в нього та членів його сім'ї майну і одержаним ними доходам стосовно судді проводиться моніторинг способу життя відповідно до закону».

Згідно із частиною 1 статті 92 Закону серед підстав для притягнення судді до дисциплінарної відповідальності передбачені такі, які прямо чи опосередковано пов'язані з невиконанням суддею вимог антикорупційного законодавства, зокрема:

1) неповідомлення суддею органів суддівського самоврядування та правоохоронних органів про випадок втручання в діяльність судді щодо здійснення правосуддя, в тому числі про звернення до нього учасників судового процесу чи інших осіб, включаючи осіб, уповноважених на виконання функцій держави, з приводу конкретних справ, що перебувають у провадженні судді, якщо таке звернення відбулося в інший, ніж передбачено процесуальним законодавством, спосіб упродовж п'яти днів після того, як йому стало відомо про такий випадок;

2) неповідомлення або несвоєчасне повідомлення Ради суддів України про реальний чи потенційний конфлікт інтересів судді (крім випадків, коли конфлікт інтересів врегульовується в порядку, визначеному процесуальним законом);

3) неподання або несвоєчасне подання для оприлюднення декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, в порядку, встановленому законодавством у сфері запобігання корупції;

4) зазначення в декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, завідомо неправдивих відомостей або умисне незазначення відомостей, передбачених законодавством;

5) використання статусу судді з метою незаконного отримання ним або третіми особами матеріальних благ або іншої вигоди, якщо таке правопорушення не містить складу злочину або кримінального проступку;

6) допущення суддею недобросовісної поведінки, в тому числі здійснення суддею або членами його сім'ї витрат, що перевищують доходи такого судді та доходи членів його сім'ї; встановлення невідповідності рівня життя судді задекларованим доходам;

7) визнання судді винним у вчиненні корупційного правопорушення або правопорушення, пов'язаного з корупцією, у випадках, установлених законом.

Варто також зазначити, що в разі належного реагування з боку судді на факти незаконного впливу на його діяльність, пов'язану зі здійсненням правосуддя, суддя захищається нормами Кримінального кодексу України, які передбачають відповідальність за втручання в діяльність судових органів. Так, частиною 1 статті 376 КК України передбачено, що втручання в будь-якій формі в діяльність судді з метою перешкодити виконанню ним службових обов'язків або добитися винесення неправосудного рішення є кримінально караним діянням, яке

тягне за собою відповідальність у вигляді штрафу до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або вправних робіт на строк до двох років, або арешту на строк до шести місяців [4].

Положення Кодексу суддівської етики зобов'язують суддів бути обізнаними про особисті майнові інтереси та майнові інтереси членів сім'ї, що можуть бути предметом декларування та/або основою конфлікту інтересів.

Обізнаність означає поінформованість про предмет, володіння інформацією про що-небудь. Майновий інтерес – це інтерес щодо збереження або збільшення обсягу, якості нерухомого та рухомого майна особи чи близьких їй осіб.

Поняття «члени сім'ї» визначено у статті 1 Закону України «Про запобігання корупції». Відповідно до цієї норми члени сім'ї – це особи, які перебувають у шлюбі, а також їхні діти, в тому числі повнолітні, батьки, особи, які перебувають під опікою і піклуванням, інші особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки (крім осіб, взаємні права та обов'язки яких не мають характеру сімейних), у тому числі особи, які спільно проживають, але не перебувають у шлюбі [1].

Суддя згідно з положеннями кодексу професійної етики має вживати розумних заходів із метою дізнатись про майнові інтереси членів своєї сім'ї. Термін «розумність» у тексті документу означає, що людина керується розумом, виконує певні дії з розумом.

Обізнаність судді бути поінформованим про матеріальні інтереси тісно пов'язана з його законодавчо закріпленим податковим і антикорупційним обов'язком задекларувати в декларації відомості про доходи, наявне майно та зобов'язання фінансового характеру, як своє, так і членів сім'ї, які спільно проживають із суддею, пов'язані спільним побутом та мають взаємні права та обов'язки, враховуючи тісні особисті чи економічні зв'язки (центр життєвих інтересів), а також повідомити про відкриті рахунки у фінансових установах – нерезидентах [1].

Усе більше і дедалі частіше привертає увагу української громадськості питання не тільки майнових статків суддів, а й рівня доходів членів їх сімей. Завдяки оприлюдненій інформації щодо цього громадськість має змогу контролювати відповідність стилю життя задекларованому майну. Суддя має здійснювати своє особисте життя таким чином, щоб не завдати шкоди інтересам суду і репутації судової влади, зокрема зобов'язаний щорічно до 1 квітня подавати за місцем роботи Декларацію про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру за минулий рік. Відповідно до Декларації суддя має обов'язок вказати не тільки відомості про свої доходи, наявне майно та зобов'язання фінансового характеру, а й про статки членів сім'ї, з якими він спільно проживає, поєднаний спільним побутом, має взаємні права та обов'язки, та про видатки судді, якщо разові видатки перевищують розмір його місячного заробітку. Форма декларації та порядок її заповнення затверджуються Міністерством фінансів України.

Важливим питанням у декларуванні доходів є доброчесність щодо майнових прав та обов'язків подружжя у структурі їхнього спільного і роздільного майна та надання відомостей про взаємне утримання і центр життєвих інтересів. Порядком здійснення перевірки достовірних відомостей, зазначених у декларації про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру, затвердженим наказом Міністрів фі-

нансів України від 13.03.2015 № 333, визначено механізм проведення контролюючими органами перевірки (арифметичний контроль) відомостей, зазначених у декларації про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру за минулий рік (далі – декларація) з метою забезпечення відкритості та прозорості діяльності суб'єктів декларування.

Незважаючи на те, що нормативно-правові акти не передбачають зустрічного обов'язку членів сім'ї в обов'язковому порядку надати декларанту відомості фінансового-майнового характеру, розумність заходів для обізнаності про майнові інтереси членів родини включає в себе можливість звернення судді до керівництва суду (в разі відмови членів родини надати інформацію щодо фінансово-майнових інтересів і податкових зобов'язань) про отримання відповідних даних в установленому порядку. Наказом Міністерства фінансів України від 10.03.2015 № 309 затверджено Порядок складання та подання запитів на отримання публічної інформації, що знаходиться у володінні органів Державної фіскальної служби України та форму подання запиту на отримання публічної інформації. Запитувачами публічної інформації відповідно до Закону є фізичні, юридичні особи та об'єднання громадян без статусу юридичної особи, крім суб'єктів владних повноважень під час здійснення ними своїх функцій. Публічна інформація є відкритою, крім випадків, встановлених Законом [5].

Висновки. Враховуючи етичний зміст, яким володіє явище корупції, можна визначити його однозначно негативну оцінку з точки зору моралі та психології – з обох позицій воно носить деструктивний характер. При тому варто наголосити, що однозначно аморальним явищем корупція визначається саме за Кантівського підходу до питань етики. Утилітаристський підхід не враховує довготривалих неосяжних факторів морального вибору, оскільки вбачає корупцію більш «корисною», ніж вона є насправді. Якщо дотримуватися останнього підходу, то важко буде знайти щось невідгідне в тому, що людина уникла бюрократичних процедур за рахунок задоволення моральних потреб небагатого чиновника. Утилітаристська позиція громадянина в такі ситуації проста і полягає в тому, що їй потрібно якомога комфортніше (швидше, без волокити і переміщень у просторі) отримати дозвільний документ. Із чиновником також усе очевидно – він володіє адмінресурсом і може посприяти прискоренню певних «виробничих» процесів державної служби, отримавши за це матеріальну винагороду, оскільки саме це робить його по-справжньому щасливим. Недаремно в останньому реченні було вжито словосполучення «державної служби», адже саме воно носить у собі серйозну проблему з надмірним утилітаризмом в Україні в підході до питань цивільної служби. Взаємовигідні стосунки, які негативним чином впливають на виконання морального обов'язку суб'єктом, не мають права на існування за Кантівського підходу до розуміння належного проживання життя людиною, і це визнається як на рівні нашого національного законодавства, так при міжнародному підході до питань моралі-етики. Людство розуміє всі цивілізаційні негативні наслідки даного соціального явища і намагається звести його прояви до мінімуму.

Література:

1. Верховна Рада України. Закону України «Про запобігання корупції» / Верховна Рада України. 2014. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>.
2. Городовенко В.В. Проблеми становлення незалежної судової влади в Україні : монографія. Київ : Фенікс, 2007. 224 с.

3. Ковальський В.С. Суддівська добросовісність: проблематика теорії та практики. URL : http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/5024/1/РЕАЛІЗАЦІЯ%20ДЕРЖАВНОЇ%20АНТИКОРУПЦІЙНОЇ%20ПОЛІТИКИ%20В%20МІЖНАРОДНОМУ%20ВИМІРІ_r064-067.pdf.
4. Кримінальний кодекс України від 6 квітня 2001 р. № 16. Ст. 203.
5. Міністерство фінансів України. Наказ № 309 «Про затвердження Порядку складання та подання запитів на отримання публічної інформації, що знаходиться у володінні органів Державної фіскальної служби України, форми подання запиту на отримання публічної інформації, що знаходиться у володінні органів Державної фіскальної служби України» / Міністерство фінансів України. 2015. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0323-15>.
6. Модернизация статуса судьи: современные международные подходы : монографія / отв. ред. Т.Н. Нешатаева. Москва : Норма ; ИНФРА-М, 2011. 336 с.
7. Проект Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору)» 2019. URL : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=64531.
8. Радутная Н.В. Этика судьи : монографія. Москва : Рос. акад. правосудия, 2001. 243 с.
9. Самсін І. Л. Порушення правил етики судді як дисциплінарний проступок. *Вісн. Верхов. Суду України*. 2008. № 5(93). С. 35–38.

Гричун Г. С. Профессиональная этика судьи и ее связь с антикоррупционными мерами

Аннотация. В статье анализируется профессиональная этика судьи как один из факторов предотвращения коррупционных проявлений в сфере судопроизводства. Исследуются основные нормативно-правовые акты, регламентирующие ответственность судей за коррупционные действия. Показано сходство принципов и основ антикоррупционной политики государства с этическими принципами судейской этики.

Ключевые слова: судебная власть, этика судьи, антикоррупционное законодательство, ответственность судьи.

Hrychun H. Judicial professional ethics and its relation to anti-corruption measures

Summary. The article analyzes the professional ethics of a judge as one of the factors preventing corrupt practices in the field of legal proceedings. The basic legal acts regulating the responsibility of judges for acts of corruption are investigated. There is a similarity of principles and principles of anticorruption policy of the state with the ethical principles of judicial ethics.

Key words: judiciary, judiciary ethics, anti-corruption legislation, judge's responsibility.